

Dragica Cvetan

TRADICIJSKI ZANATI JASTREBARSKOG I OKOLICE

Na pola puta između Zagreba i Karlovca, dvaju najjačih zanat-
skih centara, nalazi se tradicijski obrtnički centar Jastrebarsko. Na-
selje Jastrebarsko već u buli Bele IV, 1257. godine dobiva povlastice
slobodnog kraljevskog trgovišta. Od 13. st. Jaskanci su kao slobodni
građani razvijali raznovrsne obrte. Jastrebarski purgeri bili su pre-
težno obrtnici, a samo se nekoliko njih bavilo isključivo trgovinom. U
različitim popisima iz 18. st. upisana su ova zanimanja jastrebarskih
građana: kovači, kolari, bačvari, tkalci, kožari, opančari i obućari, zi-
dari, krojači, mesari, remenari i sl. Sva su ta zanimanja zadovoljavala
obrtničkim uslugama potrebe stonovništva okolnog agrarnog područ-
ja: Prigorja, Polja i Pokuplja. I okolno seosko stanovništvo koje se
bavilo poljoprivredom razvijalo je različite rukotvorske vještine za vlas-
tite potrebe, pa tako i zanat košaraša, lončara, tkalaca, kovača, opan-
čara, obučara, klobučara, suknara i druge. Da su raznovrsni zanati
bili cehovski organizirani u trgovištu Jastrebarsko u 19. st. potvrđuje
pisani dokument PRIVILEGIJ FERDINANDA I, obrtnicima SKUP-
NOG CEHA U JASTREBARSKOJ iz 1841. godine. Krajem 19. st. bili
su ujedinjeni u Obrtničku zadrugu o čemu svjedoči PEČATNJAK OBRT-
NIČKE ZADRUGE U JASTREBARSKOJ (poslije 1872. kada je done-
sena uredba o ukidanju cehova i osnivanju obrtnih zadruga) i PE-
ČATNJAK BAŽDARSKOG UREDA U SL. (OBODNOM) I KR. (ALJEV-
SKOM) POV. (LAŠTENOM) TRGVIŠTU U JASTREBARSKOJ BROJ
250 (poslije 1869. godine). Od 1909. do 1933. godine u Hrvatskoj djeluje
Savez hrvatskih obrtnika u koji se učlanjuje i obrtnička mjesna or-
ganizacija Jastrebarsko. Obrtnici ovog mjesta nisu mogli ostati po
strani već vrlo rano »stupaju u kolo udruženih i svjesnih obrtnika«. Na-
kon prvog svjetskog rata organizacija obrtnika u Jastrebarskom bila
je brojčano najjača, doseživši 48 članova, koji su bili svjesni društvene
važnosti svog srednjeg staleža. I urbana i seoska sredina jastrebarskog
kraja prakticirala je identične vrste rukotvorskih vještina. Danas su
preostale još samo neke od tih tradicijskih djelatnosti pa ih treba
zabilježiti, a po mogućnosti rekonstruirati i prezentirati.

Iz tih povijesnih razloga tradicijski zanati kao vještine koje ne-
staju imaju posebno mjesto u muzeološkoj koncepciji buduće stalne pos-

Juraj Suzić izrađuje košaru drvaricu, Vukštin Sipak, 1987.

tave tradicijske materijalne kulture jastrebarskog područja u Zavičajnom muzeju Jastrebarsko u bivšem dvoru Erdödy, spomeniku kulture prve kategorije.

Stari zanati izumiru jer ih potiskuju suvremeni način života i nove tehnologije. Stare se radionice tiho gase, a u pojedinim strukama sve je manje dobrih majstora. Stoga je vrijedno zabilježiti one rukotvorce koji su do danas sačuvali i dalje čuvaju tradiciju staru ponekad stotinjak i više godina. Svoju su robu trgovci kao i zanatlije Jastrebarskog i okolice prodavali po sajmovima i seoskim proštenjima. I danas je redovni tjedni sajmeni dan u Jaski ponedjeljak, u Krašiću petak, a postoje i neki mjesečni sajmovi kao npr. u Pisarovini. Na njima se još i sad prodaju proizvodi košaraša, lončara, licitara, drvenara, a proizvodi kovača prodaju se u kovačkim radnjama. Na sajmovima kao i u samom trgovištu bila je razvijena trgovina raznom robom i uslugama. U ovom članku donosim prikaz samo nekoliko značajnih zanata jastrebarskog kraja koje sam proučavala za potrebe muzejske dokumentacije i prezentacije putem izložbi a to su: zanat košaraša, lončara, tkalja, kovača, opančara i licitara koji još i danas provode svoju obrtničku djelatnost pletenja, modeliranja, tkanja, kovanja, opančarenja i licitiranja.

Do sada je Zavičajni muzej Jastrebarsko priredio više tematskih izložbi s prezentacijom nekoliko zanata: krajem 1984. godine izložbu »Tkanje na tari u Žumberku« (na uspravnom tkalačkom stanu); 1985. godine izložbu »Tradicijski lončarski centri u Plešivičkom prigorju«; 1986. godine »Opančarstvo Jastrebarskog i okolice« i 1987. godine (u sklopu Univerzijade 87) živi sajam starih zanata Jastrebarskog i okolice — »Tradicijski zanati Jastrebarskog i okolice«.

Za ovu posljednju manifestaciju istraživala sam također slijedeće teme: tkanje na vodoravnom tkalačkom stanu tkalici u Kupincu; pletarstvo; kovačiju; licitarstvo, te još neke. U daljnjem toku istraživanja obradit ću bačvarski, bravarski, kolarski i limarski obrt. Uz svaku od ovih izložbi izdan je prigodni ilustrirani katalog na tridesetak stranica sa sažetkom na engleskom jeziku, plakat i pozivnica.

Za kongres IUAES-a 1988. godine, želim pripremiti popratnu manifestaciju koja se dobro uklapa u planove Muzeja: živi sajam i izložbu tradicijskih i još živućih zanata Jastrebarskog i okolice. Takva izložba uz demonstraciju zanata i prodaju prigodnih suvenira sigurno će izazvati veliki interes kod učesnika Kongresa. Uz muzejsku postavu zanata, angažirala bih preostale aktivne obrtnike iz Jaske i okolice. Oni bi na sajmu, koji se inače održava redovito svakog ponedjeljka u Jastrebarskom, 26. VII u Gorici Svetojanskoj i ispred dvorca u Pribiću, prodavali svoje proizvode izrađene po uzoru na one tradicijske. Predviđam da će na toj »živoj izložbi« učestvovati: tkalja na vodoravnom tkalačkom stanu; pletači likom i vrbovom šibom; lončari; opančar; kovači te jedini licitar ovog kraja; bačvari, metlari, drvenari i drugi. U sklopu izložbe cjelovitiji prikaz pojedinih zanata bio bi prezentiran pomoću video snimki. Na istom mjestu organizirala bih degustaciju tradicijskih jela i pića za učesnike Kongresa. Sličan ovogodišnji sajam tradicionalnih zanata na trgu u Jastrebarskom, povodom »Univerzijade 87«, pokazao se vrlo uspješan i privukao je veliki interes.

Usporednom postavom izložbi i sajma (»živa izložba«) pod šatorima, prikazali bi učesnicima Kongresa znatan dio iz bogate tradicije života ljudi ovog kraja. Uz izložbu i sajam predviđa se izdavanje ilustriranog kataloga na engleskom jeziku, od cca 80 stranica, u 2000 primjeraka, te pozivnice sa programom izložbi, također na engleskom jeziku.

Pletarstvo

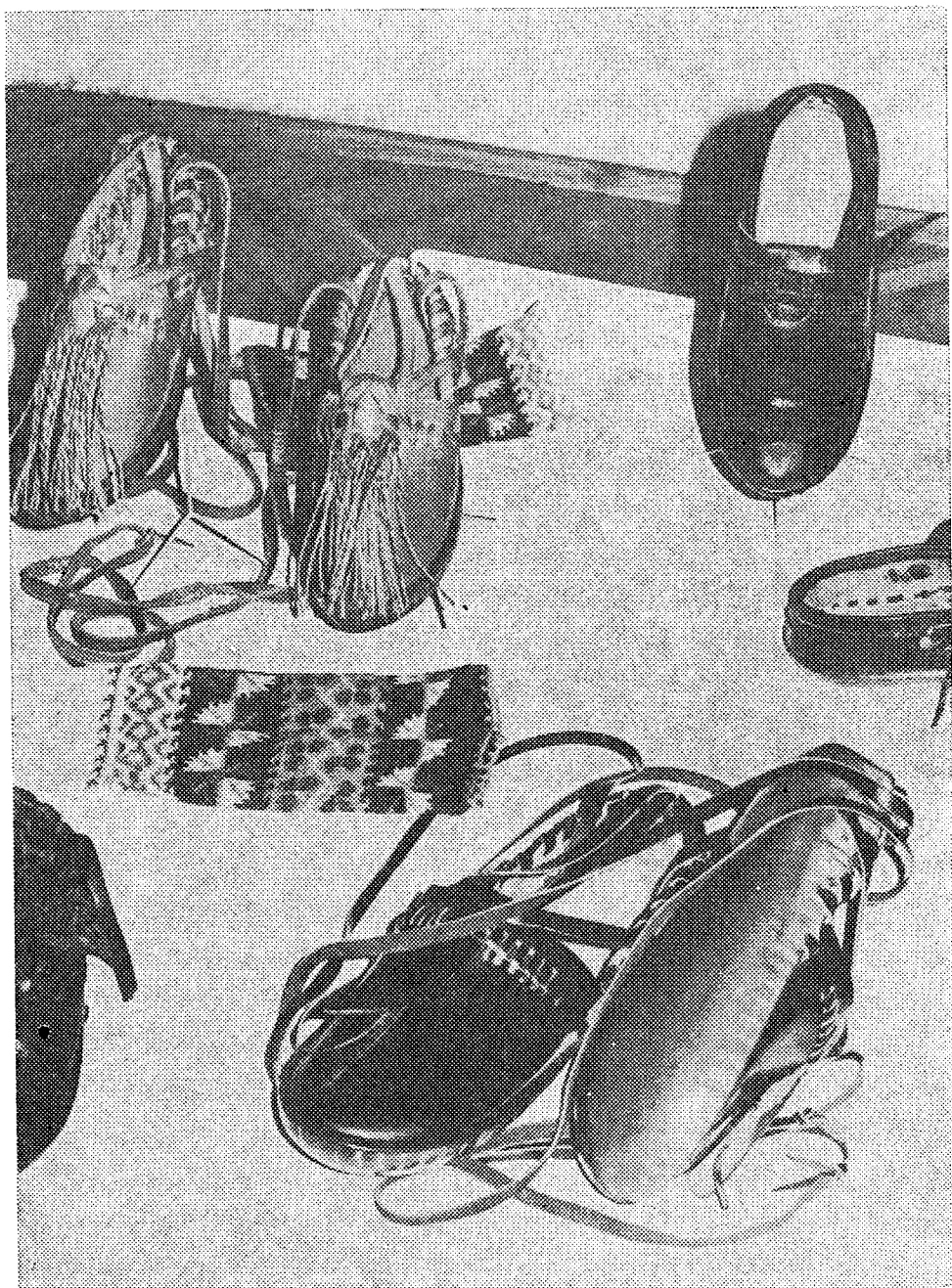
Tradicijsko pletarstvo i danas je prisutno u seoskoj proizvodnji jastrebarskog kraja. Pletene proizvode prave domaći rukotvorci od slame, lika, vrbe te posebne šumske trave risulje ili lasenja. Izrađuju košare za nošenje drva, krumpira, kukuruza, graha, jela; koševе za nošenje sijena, lišća ili slame; posude za brašno i tijesto, jaja, šivaći pribor, košare za sušenje sira, oraha i lješnjaka te druge. Suvremena proizvodnja pletenih oblika uspjela je umanjiti upotrebu tradicijskih oblika. Međutim, ljudi i danas koriste pletene predmete u domaćinstvu, u polju i vinogradu te drugdje. U košari se nosi jelo na polje, prenose se drva, sijeno, lišće, trava; s košarom se ide u nabavu u trgovinu na tržnicu i sl.

U ovom kraju zastupljene su dvije tehnike izrade pletenih proizvoda: 1) *tehnika motanja spiralnih strukova* i 2) *tehnika pletenja*, i to ili likom od bljeskovog drveta ili šumskom travom.

U prvoj tehnici, struk ražene slame pletač mota i povezuje trakom ljeskovog lika, brukvicom, a izradu počinje od dna. Strukove slame »šije« na način da se spajaju brukvicom. Ovom tehnikom izrađivane su košnice za pčele, koljbičice u kojima je tijesto za kruh trebalo da izađe, sijačice i drugo. Karakterističan odjevni predmet je travnati ogrtač za kišu, pleten od šaša, kao dio stare nošnje ovdašnjih pastira. Do prije pedesetak godina travnati ogrtač nosili su i u prigorskim i pokupskim selima. Takav ogrtač znao je izraditi Franjo Vućinović (1891—1983) iz Petrovine. Pletene proizvode od vrbove šibe izrađivali su mještani sela Vukšin Šipka, najjačeg tradicijskog košaraškog centra u Prigorju. U tom selu djelovalo je sedamdesetak pletača među kojima je bilo i žena. Žene su isključivo plele košare narukače za nošenje jela i drvarice za nošenje drva. Najraznovrsnije košare pleo je do ljeta ove godine Juraj Suzić, prodavajući ih svakog petka na karlovačkom sajmu.

Tipični proizvodi od vrbove šibe su: naglavača, narukača, ceker, krušnice, boce pletenke, gradske i tzv. kranjske košare te drugo. Takve predmete izrađuje Mato Brnić iz Brezarića pa je na Spasovsku nedjelju, na proštenju u Dolu prodavao svoje canje i narukače.

Dok je u prigorskim i žumberačkim selima pletarstvo rukotvorstvo pojedinaca u poljskoj Donjoj Kupčini razvio se pletarski zanat. Od 1925. godine, domaći rukotvorci su organizirano učili od podravskih majstora. Pedesetih godina Poljoprivredna zadruga u Doljnoj Kupčini osnovala je košarašku školu, a pletači su izrađivali, pored uobičajenih predmeta i one savršenije — stolove, stolice, dječje krevete, zipke, košare za rublje, cekere s krovom, papirnice i drugo. Od dvadesetak pletača ovog sela, trojica su zasnovali radni odnos u zadrugi. Radili su pomoću nacрта i drvenih klupa, na klupi ili daski koristeći uređaj za »oblanje«

Opanci kapičari, s izložbe »Opančarstvo Jastrebarskog i okolice«

što je bitno drugačije od načina rada samoukih pletača koji pletu na koljenu.

Raznovrsne pletene predmete ljudi jastrebarskog i karlovačkog kraja nabavljaju od domaćih košaraša na sajmovima u Jaski, Karlovcu, D. Kupčini i Krašiću. Ovog ljeta bili su još prisutni i na nekim značajnijim proštenjima na kojima se seljaci opskrbljuju potrebnim košarama i za nekoliko godina unaprijed.

Tkanje

Po jastrebarskim selima nalazimo oba glavna tipa tkalačkih stanova: uspravni i vodoravni. Tkanje na uspravnom tkalačkom stanu »tari« (kojoj su niti osnove napete uspravno) zaboravljena je vještina i pripada prošlosti dok je tkanje na vodoravnom živuća tradicija. Tkalačka vještina na tari pripadala je domaćoj rukotvornoj djelatnosti pa ju je svaka ženska osoba naučila u vlastitom domu, a služila je za izradu vunениh tkanina. Tkalja Dragica Gvozdanović, iz sela Brezovac u Žumberku, nedavno nam je na tari po sjećanju otkala vunenu tkaninu potrebnu za izradu torbi. Ovaj stan s uspravnom i to kružnom osnovom i dvije poprečne gredice značajna je pojava u tradicijskoj kulturi Žumberka. Tamo je donesena u 16. st. i sačuvana za preradu vune, u kućama grkokatolika. Tkanje na tari može biti dvovrsno i radi se u kombinaciji, pa se izvodi tkanje u zijev ili pretkivanje (pomoću primarnog i sekundarnog zijeva) i klječanje (kada prstima vješto prebire niti osnove i izvodi uzorak). Tkanje i klječanje vuneno tkanje upotrebljava se za izradu ženskih pregača — oprega, torbi uprtača, bisaga, pokrivača za krevet — koprovaca i gunja te prostirki za pod — tepika.

Za izradu platnenih tkanina upotrebljavao se vodoravni stan, krosna; na njemu su u Žumberku tkali muškarci, poluprofesionalni tkalci koji su taj posao najčešće izučili kao zanat, a svoje usluge naplaćivali; krosne su se nalazile samo u kućama rimokatolika.

Pojaва muških poluobrtničkih tkalaca i tkanje na krosni bila je uobičajena i za susjedna područja Prigorja. S druge strane, u Pokuplju i draganićkim selima bio je to redovan ženski domaći posao, a vodoravni stan obavezni kućni inventar.

Dok se u gorovitom Žumberku tkanja jedva prisjeća pokoja starica, u brdovitom Prigorju i nizinskom Pokuplju, čak i mlade žene tkaju tokom zime, pa i ljeti. Za ovo područje karakterističan je samo stan s vodoravnom osnovom (tkanica ili krosna u Pokuplju; vučini u Prigorju). Stanovnici Pokuplja uzgajali su lan i konoplju negdje do šezdesetih godina za proizvodnju platna od kojeg su izrađivali osnovne dijelove muške i ženske nošnje te predmete upotrebnog tekstila — plahte, ručnike, stolnjake i sl. Danas je važna sirovina za proizvodnju tekstila industrijski pređeni pamuk končec koji je gotovo posve istisnuo domaći lan i konoplju. Ukrašan tkanja, prebora, izvodi se pismom u boji. Proces tkanja pratila sam u kući Jane Topolko u Kupincu. Ona još tka za potrebe vlastitog domaćinstva, za svoje unuke i rodbinu, za folklorne grupe kao i za potrebe muzeja i turističku ponudu. I nekoliko drugih žena u selu bave se sličnim rukotvornostvom i tako privređuju.

Lončarstvo

U Plešivičkom prigorju, od davnine su poznata tri tradicijska lončarska centra: Petrovina, Rastoki i Brezari. U Rastokima još rade četiri kuće sa šest lončara, dok je u Petrovini i Brezanim ova rukotvorskog umijeće zamrlo još početkom stoljeća. Lončarija je Rastočanima uvijek bila samo dopunska djelatnost, a glavna djelatnost im je bila poljoprivreda i obrada zemlje. U predratnom razdoblju u Rastokima je bilo 14 lončara, 1964. jedanaest, godine 1979. pet, a ovih dana (1987) ima ih petoro.

Rastočki lončari izrađuju svoju robu na nožnom lončarskom kolu. Sve do naših dana ovo se kolo pokreće nogom, a obje ruke lončara slobodne su za oblikovanje proizvoda. Danas se koristi također i električni pogon. Odlika lončarije izrađene na nožnom lončarskom kolu su tanko izvučene stijenke, glatkoća površine, pravilna okruglina predmeta, funkcionalnost pojedinih oblika ukrašenih engobom i ocaklinom. Proizvodnjom se bave isključivo muškarci dok im žene povremeno pomažu kod kopanja, čišćenja zemlje, sušenja posuda, čuvanja vatre u lončarskoj peći. Danas one prodaju lončarsku robu po sajmovima i proštenju. Od starine lončari su sami svoju robu razvozili po selima Pokuplja, Prigorja, Polja i Žumberka. Lončarske proizvode razmjenjivali su za predmete uaturi ili za novac. Za žitak (sve vrste žita) i kumpir mijenjali su svoju robu tako da se prema dogovoru jedan lonac napunio jednom ili više puta traženom vrstom žita.

Robu su prodavali po selima, proštenjima i po sajmovima u Jaski, Jamici, Samoboru, Karlovcu, Ozlju, Dugoj Resi i Ogulinu. Danas redovito idu ponedjeljkom na sajam u Jastrebarsko, petkom u Karlovac, a subotom u Samobor. Jedino proštenje na koje odlaze je proštenje pod Okićem. Prema tehnici izrade, pečenja i ukrašavanja postoje dvije kategorije lončarskih proizvoda izrađenih na nožnom lončarskom kolu: neocakljeni i ocakljeni lončarski proizvodi. Prema funkciji, lončarsku robu dijelimo na spremnice za tekućinu (vodu, mlijeko, ocat, vino...), hranu, mast, i sjeme, kao i na proizvode za pripremanje i kuhanje jela, preradu mlijeka i mliječnih proizvoda.

Neocakljeni proizvodi su posude ostavljene u prirodnoj boji zemlje (krugla octenka, lonac za sjemenje), *engobirane posude* (posude za čuvanje hrane i tekućine — krugle i lonci mličnjaki) te *kaljene posude* za kuhanje i pečenje na otvorenom ognjištu tzv. črni lonci često ojačani žicom, ukrašeni urezanim linijama, pocrnjeni kaljenjem (lonac mličnjak i zdjela za pečenje živadi peka). *Ocakljeni lončarski proizvodi* ocakljuju se u žutoj i zelenoj boji (lonci, vrčevi, zdjele, pekve, kuglovnjači). To su *posude za držanje tekućina* trbušaste, ali uska grla s ručkom; lonci za držanje masti i druge hrane, širokih otvora (krugla octenka, lonac za mast cinjak, *posude za mlijeko i kiseljenje mlijeka*; vrčevi za vino; *posude za pečenje kolača i živadi*; lončići keljaki za gradnju sobnih peći te ostali predmeti kuhinjskog inventara. Osim tradicijskih oblika koji su bili funkcionalno zadani upotrebom predmeta, danas lončari izrađuju komercijalnu robu koju tržište naručuje i traži.

To su tanjuri priređeni za daljnju obradu naručiocu, vrčevi s natpisima i crtežima biljnih motiva, suveniri različitih oblika i dimenzija

Kovači Franjo Selebej i Stjepan Katovčić potkivaju konja na »živoj izložbi« — sajmu u Iastrebarskom (12. srpnja 1987)

te različita roba za dnevnu upotrebu u građanskom ambijentu; vaze za grobove, posude za cvijeće, zdjele, lonci i drugo.

Opančarstvo

Posljednji opančar u Jastrebarskom je Vlado Kufrin koji je opančariju naučio i naslijedio od oca Pavla. Vlado još i danas izrađuje opanke prema potrebi. U Jastrebarskom je u doba između dva rata bilo sedam opančarskih radnji. Neki su opančari prestali raditi poslije drugog svjetskog rata zbog nemogućnosti nabave kože, a u brojniju obućarsku i kožarsku zadrugu nisu htjeli ući. Drugi su pak ušli u zadrugu i nastavili zanat opančarenja mada se više nisu bavili kožom i obućarskim zanatom. Tu i tamo bi izradili pokoji opanak. Jaka poslijeratna obućarska i kožarska zadruga umanjila je opančarsku proizvodnju, a kasnije suvremena industrijska proizvodnja gotovo sasvim istisnula opanke iz upotrebe, što se negativno odrazilo i na daljnje postojanje opančarske djelatnosti. U starini opanci su se izrađivali u svakoj seljačkoj kući (unutar zadruga) za vlastite potrebe, a kasnije taj je posao prepušten vještim seoskim i jastrebarskim obrtnicima opančarima. Po kroju i načinu obrade, u nošnji seoskog stanovništva jastrebarskog kraja razlikuju se razne vrste i brojne podvrste opanka kapičara, jedinstvene obuće u čitavom panonskom prostoru. Opančar kapičar se sastoji od širokog potplata koji odozdo obavlja stopalo, a na gornjem dijelu je kapica potpuno zatvorena nad prstima.

Opanci su od ušavljene (učinjene) goveđe i teleće kože. Vežu se na nogu remenjem dugim metar, do metar i po, s kojim se nekoliko puta omata pomno ovijen obojak na gležanj. Između dva rata počeli su se nositi opanci koji se kopčaju sa strane. Prijeplet na opanku izrađen je od užih trakova vrnčasa u boji kože cijelog opanka. Opanke su nosili svi, žene, djeca i muškarci. Razlike između muških i ženskih opanaka su neznatne, ali postoje. Muški opanci su na zapetku samo jednostruko vrnčani, a ženski dvostruko ili trostruko, ženski imaju razne ukrase na kapici i kičin od usukanih resica, dok muški opanak ima jezičac kičin, ponekad i po dvije resice sa strane. Stanovnici ovog kraja uveli su modernije vrste opanaka, npr. opanke — petaše (s petama) i saraše (sa sarima).

U Prigorju su opanci bili oznaka siromaštva, bijede, dok su u Pokuplju bili oznaka bogatstva, pa su ih nosili s pletenim obojcima ili šarenim kapicama uz bolje, svečano ruho. Kod svakodnevnih poslova žene su hodale bose. Danas ljudi ovog kraja nose kupovnu industrijsku obuću, cipele i polucipele, a opanke su prestali nositi iza drugog rata.

Dok su seljaci nosili opanke, kupovali su ih ponedjeljkom u Jastrebarskom kao i u radnjama majstora, te na sajmovima u Pisarovini, Dolnjoj Kupčini, Krašiću, Petrovini i drugdje. Svi opančari proizvodili su po želji svojih kupaca i nove oblike dok tvornička obuća nije sasvim istisnula opanke rađene rukom.

Posljednji opančar radi samo za rijetke potrebe turista, folkloraša i pokojeg zaljubljenika starina. Nestankom domaćih opanaka iz svakodnevnice upotrebe u našem kraju nestala je dobra i prikladna obuća.

Kovačija

Do šezdesetih godina Jaska je imala sedam kovača. U Jastrebarskom i danas postoji izvrsno opremljena kovačnica Miroslava Augustinčića koji ju je naslijedio od Vinka Augustinčića (1891—1967). Svaka kovačka radnja na ulazu je imala ovješenu potkovu — simbol kovačkog zanata — dok je na ulazu u spomenutu radnju bila drvena ploča sa izvedenom scenom potkivanja konja.

I u selima su postojali kovači — samouki i izučeni. U Slavetiću je radio Antun Samac do 1978. godine. Njegovu radnju otkupio je ove godine Zavičajni muzej Jastrebarsko za potrebe prezentacije kovačkog zanata. Radnju čini slijedeći alat: mijeh (meh, mešina) na nožni pogon koji se pokreće i zaustavlja nogom — njime se podržava gorenje i raspiruje vatra; nakovanj, raznovrsni čekići, kliješta, probijači, turpije, pribor za kovanje te šerafštok za »stiskanje željeza«, potkove i potkovicice (konjske i volovske).

Česta je scena potkivanja u dvorištu izučenog seoskog kovača Franje Šelebaja u Slavetiću. Taj se posao sastoji od čišćenja kopita ili papka i pribijanja nove potkove. Čišćenje kovač obavlja naročitim alatom, vadi stare čavle, potkovu prislanja na okruglinu papka kako bi ova što bolje prilegla uza nj. Pričvršćuje se za papak kovačkim čavlima koje je sam izradio. Oblikuje dio papka tako da mu odreže višak porašpa ga turpijom. Posao kovača je i klepanje motika i sveg poljodetskog alata, brušenje sjekira, popravak kola, pa i »gumenjaka«, popravak plugova, brana, sijačica, kosilica i drugo. Kovač mora znati iskovati potpuno novi oblik, zakovati napukli metalni dio nekog predmeta, a često radi i druge vrste poslova koji ne spadaju u djelokrug kovačeva rada. Mnogi kovači su se danas prekvalifikovali na one obrtničke usluge koje mještanima danas trebaju, pa tako na bravariju i autolimariju. Nekima je želja da otvore galeriju kovanih oblika u kojoj bi pomoću vatre i ručnog alata pokazali novim generacijama umijeće kovanja. Tako je npr. Stjepan Popović poznat širom Hrvatske po svojim kovanim željeznim vratima na crkvama, samostanima i muzejima koje je izradio po uzoru na starinska na preporuku i pod nadzorom Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba. Primjeri su vrata na jastrebarskom i karlovačkom samostanu kao i mnoge metalne oznake na obrtničkim radnjama koje se nalaze u staroj urbanoj jezgri karlovačke zvijezde. To je naš jedini kovač koji preko ljetnjih mjeseci odlazi na otoke Cres i Lošinj da bi zadovoljio kovačke potrebe ovih ljudi kao jedini kovač na tom čitavom otočnom prostoru.

Licitarstvo

Licitarski ili medičarski oblici kao proizvodi poluseljačkog obrta širili su se iz istočnoalpskoga područja, tj. iz Njemačke i Austrije, prema istoku u panonski pojas jugoistočne Evrope, tj. u sjeverozapadnu Hrvatsku. Tako je jastrebarski kraj uz već poznate zagrebačke, samoborske i karlovačke licitare imao i svoje domaće licitare koji su učili u radnjama drugih poznatih majstora. Jedini licitar jastrebarskog kraja danas je Jurica Pleše (rođen 1933) iz sela Bratina u Pokuplju. Za vrijeme ljet-

nih mjeseci gotovo svake nedjelje kao i na dane crkvenih blagdana obilazi seoska proštenja, razapinje svoj šator na četiri ili na dvije vode s bijelim platnom ispod kojeg na štandu u sjeni, zaklonjen od sunca, on, kćerke i zetovi prodaju licitare i piće od meda. Ne propušta proštenje na Okiću (sv. Marija), u Svetoj Jani (Janinovo), te u Dolu na Spasovo. Na jaskanskom području, osim domaćeg licitara po proštenjima se viđaju i licitari iz Samobora: Franjo Oslaković i Amalija Arko. Licitari prate crkvene sajmove, seoska proštenja, a ponekad i obilježavanje značajnih događaja iz NOB-e. Proizvodi su tjesteni i pitki (medica i gvice) te voštani predmeti. Pored najtipičnijeg i najomiljenijeg licitarskog oblika srca tu su još i: bebe, konjići, zvjezdice, brojnice čisla i drugo. Temeljna boja svih oblika je crvena. Do kraja 19. st. takvi su se oblici izrađivali pomoću drvenog kalupa (negativa) dok se danas koriste metalni uzorci za rezanje tijesta tzv. štehəri.

Licitarski predmeti aplicirani su motivima lišća, cvijeća, valovnica u baroknom stilu u ružičastoj, modroj, žutoj i zelenoj boji. Šarm licitarskom srcu daju ogledalca sličice i natpisi s tekstom koji govori o ljubavi, kao npr. »Moje srce vene, ljubi dušo mene«.

Najtraženiji proizvodi licitarstva su piškote korice, čisla, medenjaci načinjeni od medenog tijesta. Sastojci su brašno, šećer, voda, jaja, sirup i salakalijske (licitarski kvasac — amonijak bikarbonat). Za medeno tijesto odvojeno kuhaju med u vodi pa dodaju brašno. Najtraženiji pak pitki alholoni medicarski proizvod je gvice. Medicar ga dobiva vrenjem meda iz saća prokuhanog s vodom uz dodatak hmelja. Od voštanih proizvoda Jurica Pleše izrađuje svijeće, od voska i parafina. Prodavao ih je do današnjih dana na Dan mrtvih na tržnici u Karlovcu, dok će ih ovih dana prodavati na jastrebarskoj tržnici.

Istraživanje zanatstva i obrta veoma je značajno za etnologiju mada je donekle bilo zapostavljeno u ranijim istraživanjima. Naime, etnolozi su se većinom dosada bavili selom, a vrlo je važno da znamo više o odnosu sela prema zanatskom trgovačkom središtu kao što je u ovom kraju bilo Jastrebarsko. Veza između okolnog agrarnog naseljenja i malog urbanog obrtničko-trgovačkog središta Jastrebarskog stara je, tradicijska i povijesna. Seljaštvo je uvijek samo dio šire socijalne zajednice, pa je stoga dobro znati u kakvim je vezama s drugim socijalnim slojevima i kakve kontakte međusobno proizvode. Etnolozi ne istražuju samo sela i rukotvorstva prakticirana u njima, već i urbano središte sa svojim zanatima i trgovinom. Obrte stoga ne promatram samo u Jastrebarskom, već i u obližnjim i daljim lokalitetima po jastrebarskoj općini. Dok su jaskanski obrtnici živjeli isključivo i jedino od svoje obrtničke djelatnosti, obrtnici seljaci u pojedinim su se selima specijalizirali da to rade djelomično, onda kada su imali vremena pored svojih osnovnih poljoprivrednih poslova. Svojim uslugama obrtnici su zadovoljavali osnovne potrebe ljudi ovog kraja za odjećom, obućom i slično, pa ne začuđuje što je svako selo imalo svojeg specijalistu (opančara, suknara, remenara, obućara, klobučara i sl.). Danas smo svjedoci sužavanja tradicijskih obrta na samo pojedine spe-

Slavko Batelja sa suprugom prodaje lončarske oblike na sajmu u Jastrebarskom
(12. srpnja 1987.)

cijaliste koji još tu i tamo opskrbljuju rijetke zainteresirane kupce — amaterka kulturno-umjetnička društva, trgovine suvenira i sl.

U središtu etnološkog istraživanja nisu samo zanati već i način na koji ljudi zadovoljavaju svoje potrebe u bilo koje vrijeme. Stoga smo kod izložbe opančarstva povukli kontinuitet od seoskog opanka do tvorničke cipele (izrađene u pogonu »Šimečki«) ukazujući na suvremeni način zadovoljavanja potrebe za obucom. Time smo dobili dinamiku odnosa nekadašnjih i današnjih načina zadovoljavanja jedne u osnovi iste potrebe.

LITERATURA I IZVORI:

- Cvetan Dragica: *Tradicijski zanati Jastrebarskog i okolice*, katalog izložbe-sajma, Zavičajni muzej Jastrebarsko, 1987.
- Cvetan Dragica: *Tradicijski lončarski centri u Plešivičkom prigorju*, katalog izložbe, Zavičajni muzej Jastrebarsko, 1985.
- Cvetan Dragica: *Opančarstvo Jastrebarskog i okolice*, katalog izložbe, Zavičajni muzej Jastrebarsko, 1986.
- Cvetan Dragica: *Travnati ogrtač za kišu kod Hrvata kajkavaca*, 19. savjetovanje Saveza etnoloških društava Jugoslavije Cetinje, 1985.
- Cvetan Dragica: *Terenski zapisi istraživanja pletarstva, kovačije, tkanja na tka-lačkom stanu s vodoravnom osnovom, licitarstva u Jastrebarskom i okolici*, 1987.
- Fluksi Josip: *Zbirka kovačkog alata Muzeja grada Koprivnice*, Koprivnica, Podravski zbornik 83, 1983.
- Gavazzi Milovan: *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Zagreb, 1978.
- Gušić Marijana: *Jastrebarsko — narodna nošnja*, Casopis KAJ 6—8, Zagreb, 1976.
- Kaj Birket-Smith: *Putovi kulture*, Zagreb, 1960.
- Kašpar Libuše: *Pletarstvo*, katalog izložbe, Gradski muzej, Karlovac, 1984.
- Kašpar Libuše: *Karlovački licitari*, katalog izložbe, Gradski muzej, Karlovac, 1983.
- Savez hrvatskih obrtnika: *Spomenspis 1908—1933*, Zagreb, 1933.

Dragica Cvetan

TRADITIONAL AND SURVIVING CRAFTS OF JASTREBARSKO AREA IN THE REGIONAL MUSEUM OF JASTREBARSKO

The crafts of Jastrebarsko area are represented according to a specific concept which includes both active and passive presentation.

Jastrebarsko is located thirty kilometers from Zagreb and was an important crafts center since the 13th century. Urban and rural craftsmen alike specialized in smithery, tailoring, shoe-making, weaving, tanning, masonry, wagon-making etc. Only a few of these activities are still alive; therefore, all of them need to be recorded, reconstructed and presented. The Regional Museum of Jastrebarsko, located in the medieval Erdödy castle, gives special treatment to the presentation of these crafts. First permanent exhibition of traditional material culture in the Museum was put together by a group of local amateur enthusiasts in 1965. It was taken down in 1987, when the restoration of the castle began.

All the exhibitions mentioned have illustrated catalogues with English summaries which, along with video and other documentation, explain and make possible the reconstruction of traditional skills.

Thus, the strategy of survival and cultural preservation of traditional crafts in the Jastrebarsko area includes:

1. The »passive« presentation of artisans' tools and products, enlivened by photo, dia and video recordings of the labor process.
2. Occasional presence of still active craftsmen on the Museum premises, demonstrating their skill.
3. Presentation of crafts outside of the Museum, in the context of »natural« continuing function of village fairs. An ethnologist adds to them specific museological and educative content and purpose.

All three forms of presentation of traditional crafts could, perhaps, be synthesized by an innovative form: once the Erdödy castle is restored, indoor museum exhibition, craftsmen's demonstrations and »village fair« in the castle's courtyard could be attractively combined. In this way, a new form is attained that contains both the image of medieval life and post-modern concept of eco-museum.